Приложение к ООП НОО

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

КУРСА ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

«Текстан исбаьхьалла»

для учащихся 1-4 класса

ДОКУМЕНТ ПОДПИСАН
ЭЛЕКТРОННОЙ ПОДПИСЬЮ

Сертификат: 00EE608C7562D43B685C88F4C35093E4F2
Владелец: Зурумва Марха Хусаиновна
Действителен: с 22.01.2026 до 17.04.2027

Направление внеурочной деятельности:
Занятия по общеинтеллектуальному направлению

с. Центора-Юрт
2025г.

Урокел арахьарчу гIуллакхаллин программа «Текстан исбаьхьалла»

Урокел арахьарчу гIуллакхаллин программа «**Текстан исбаьхьалла**» (кхидIа – Программа) лерина йу йуьхьанцарчу школин 1-4 классийн дешархошна. И урокел арахьарчу хенахь дIахьош а, дешаран коьрта процесс тIейузуш а йу.

Программин чулацам буьззина богIуш бу Федеральни пачхьалкхан дешаран йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран стандартаца (ЙЙД ФПДС, 202I) а, йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни дешаран программица (ЙЙД ФДП) а. И бахьана долуш, курсан чулацам актуальни а, системни а, кхузаманан дешаран Iалашонашна а, декхаршна а жоп луш а бу.

Курсан коьрта Iалашо – кегийчу дешархошна кхета а кхеташ йешарца хуьлуш йолу халонаш дIайаха гIо дар а, кхузаманан дешархойн коьрта компетенци санна, церан йешаран говзалла кхиор а. Къаьсттана тидам йешаран техникина (нийса йешар, чехкалла, къастош йешар) тIебахийтина ца Iаш, бер йешначух кхета а, текстехь коьрта ойла билгалйан а, бахьанин-тIаьхьалонан зIенаш билгалйаха а, текстерчу хаамех дешарехь а, хIорадийнан дахарехь а пайдаэца Iаморна а тIебахийтина.

Программехула болх 1-чу классера 4-чу классе кхаччалц дIахьо, цо дешархошна гIо до:

- довзаран а, кхиаран а гIирс санна йешар дезадала;
- йешаран техника тойан а, йоьшучу киншкийн гуо шорбан а;
- йешначу текстан маьIнин анализ йан;
- йешаран говзаллех дешаран а, дахаран а декхарш листарехь пайдаэца;
- дешан ларам бан а, гIиллакхе бистхила а.

Курс комплексно хIоттийна йу. Пайдаэцна занятийн тайп-тайпанчу кепех а, некъех а – ламасталлин хезаш йешаран а, тексташ къасторна а тIера, ловзаран, кхолларалин, талламан а тIедахкаршна тIекхаччалц.

Программин чулацам хIоттийна дешаран стандарташ тидаме эцна ца Iаш, иштта йешаран декъехь а, мотт Iаморехь а йолу пачхьалкхан стратегеш тидаме а оьцуш. Программи йукъайехкина кхузара идеяш:

- **РФ берийн а, кхиазхойн а йешарна гIо даран программин концепци** (тIечI. РФ-н Правительствон 03.06.2017 № II55-р омранца), цу тIехь билгалйина, йешаран культура кхиоран а, литературе берийн синкIам кхолларан а коьрта агIонаш;
- **РФ-хь ненан мотт а, литература а хьехаран концепци** (тIечI. 01.10.20I9), цо билгалдоккху къоман шатайпаналла, культурин кхетам а, ийманехь кхетош-кхиоран а гIирс санна, ненан мотт мехала йолуш хилар;
- **Нохчийн мотт а, литература а хьехаран концепци** (тIеэцна ПКХь «Нохчийн меттан институт» Iилманан кхеташонехь 12.05.2022, протокол

№ 3), цо коьрта тидам тIебохуьйту ненан мотт а, нохчийн къоман литературни тIаьхьало а Iалашйарна а, кхиорна а, гIарайаккхарна а.

Йеша хаар – функциональни говзаллин бух болу дела, программа хIоттош, тхо уггаре а хьалха тIетевжина ЙЙД ФПДС (2021) лехамашна. Цу стандарто билгалдо дешаран процесс, дешархошна шайн хаарех урокашкахь пайдаэцна ца Iаш, хIорадийнан дахарехь а пайдаэца хуур долчу кепара дIахIоттийна хила йезаш хилар.

«Текстан исбаьхьалла» программа уггаре а хьалха тIехьажийна йу кегийчу дешархойн йешаран говзалла а кхиорна, хIунда аьлча, билггал уьш функциональни говзаллина бухехь йолу дела. Курсо йешаран техника шарйар йукъалаьцна ца Iаш (берашна нийса, шера, къастош йеша Iамийта), йешначух кхетаран, коьртаниг схьакъастон хааран, факташ вовшашца йуста хааран, жамIаш даран, текстера хаарш билггал долу дешаран а, дахаран а декхарш луьстуш пайдааэца хааран говзалла шарйар а йукъалоцу.

Программехь боккха тидам тIебохуьйту **универсальни дешаран гIуллакхашна**: довзаран (текстаца болх бан, хаамаш хийца, бахьанин-тIаьхьалонан зIенаш лаха хаар), коммуникативни йешначух лаьцна диалог дIайахьа, шена хетачунна бух бало хаар), регулятивни (Iалашонаш хIиттор, тергам бар а, жамIийн мах хадор а). Цу хаарша йешар ша Iалашо а ца хуьлуьйтуш, **Iаморан, ойлайар а, личность а кхиоран гIирс хуьлуьйту**.

Программо кегийчу дешархойн йешаре синкIам кхиийна ца Iаш, амма кхечу предметашкахула а кхиаме деша таро луш йолу амалш кхиайо, жигаралла гайта а, кхидIа йешарна а кийча хила а некъ босту. Къаьсттана гуш хуьлу **хаамаш тIелаца, листа, критически маьIна дан** хааран говзалла кхиар – иза кхузаманан дешаран уггаре а мехалчех говзалла йу.

Къаьсттана акцент йина **хаамашца болх баран коьрта говзалла кхолларна,** хIунда аьлча, и говзалла ца хилча, дешаран материал кхачам боллуш тIеоьцийла а, функциональни грамотность кхуьийла а дац. Цу хааршна йукъахь йу:

- **Хаамаш лахаран говзалла.** Дешархой Iема текстехь, таблицехь, схемехь йа кхечу хьостанехь оьшу хаамаш лаха.
- **Хаамаш бакъхиларан мах хадор.** Программин гурашкахь дешархой Iема йешначуьнга критически хьежам хила: тайп-тайпана хьостанаш вовшашца дуста, хьехархочо йукъабохкучу хаамаш талларан некъех пайдаэца, тIетоьхна хаттарш дала. Жим-жимма бераш дуьйлало шаьш схьаоьцучу хаамийн дикаллин а, бакъхиларан а шаьш мах хадо.
- **Анализ а, контент кхоллар а.** Боккха тидам тIебохуьйту берашна текстаца а, мультимедийни материалашца болх бан а Iаморна. Дешархоша

текстан структура а, чулацам а толлу: коьрта а, коьртаза а дерг къасто Іема, материал цхьаьнатоха а, керлачу кепехь и схьайийца а Іема.

- **Хаамийн визуализаци.** Программин коьртачех цхьа агІо – бераш материал схьагайта Іамор. Дешархой Іема таблицаш, диаграммаш, схемаш шаьш хІитто. Цо гІо до материалан дакъошна йуккъерчу зІенех дика кхета, материална систематизаци йан а, Іамийнарг атта дагахь латто а.

И йерриге а говзаллаш кхиоро таро ло дешархочун йуьхьанцарчу школехь хилла ца Іаш, дешаран тІебогІучу муьрашкахь а кхиам хилийта. Дешархочунна Іема хаамашца нийса болх бан, цуьнан критически маьІна дан а, тайп-тайпанчу хьелашкахь – дешаран декхаршна тІера дахаран хьелашна тІекхаччалц – цунах пайдаэца а. Цу кеппара, программо гІо до берашна шайна академически хаарш тодина ца Іаш, кхузамана йукъараллехь оьшу йолу универсальни корматаллаш кхолла а.

Курсан коьрта Іалашонаш:

- Йешарехь хало дІайаккхар.
- Йешаран техника шарйар а, йешаран бухан (коьрта) говзалла кхоллар а.
- Догдаийтар лакхадаккха а, йешаре чІагІбелла синкІам кхион а.
- Йешаран жигараллина а, довзаран синкІомана а гІо дан.
- Тайп-тайпанчу хьостанашкарчу хаамашца эвсараллица болх баран кепаш карайерзорна а.
- Текстаца болх бечу хенахь шайна тІехь тидам баран а, шаьш шайн мах хадоран а корматаллаш кхиор.

Программин концептуальни баххаш

Программин гурашкахь тидаме эцна йеша Іаморан процессан йерриге а коьрта компоненташ:

- Текст бІаьрсица тІелацар (элпаш а, дешнаш а довза хаар);
- Йаздинарг хезаш схьаалар (элпаш а, аьзнаш а вовшахтасар);
- Йешначух кІорггера кхетар (коьрта ойла къасто, шена зеделлачуьнца и йозар, текстан мехаллах кхета хаар);
- Дешаран а, дахаран а декхарш листархьама текстера хаамаш схьаэца хаар.

Программа кечйечу хенахь къаьсттана тидам тІебохуьйтура хьалхарчу классийн дешархошца бечу балхана, хІунда аьлча, йеша Іамар – дешаран уггаре а хала а, жоьпалле мур бу. Цу муьрехь коьрта декхар – йешаран йуьхьанцара говзалла кхиаме кхолларна хьелаш хилийтар ду.

1-чу классан хьалхарчу эхашарахь кхочушйеш йолчу Программин тодаран амал хилла ца Іаш, кхиоран амал а йу. Цуьнан гІоленех цхьаъ – кегийчу дешархошна шайна хетарг доцца схьаала, аргументаш йало а, шаьш йешначуьнга йа ладоьгІначуьнга болу хьежам бовзийта а Іамор. Цул кІеззиг мехала доцу декхар – аудированин корматалла кхиор, аьлча а, текст лерсица тІелаца хаар а, шен дешнашца схьайийца хаар а кхиор. Цо эс чІагІдо, дозуш долу къамел кхиадо, барта къамелан корматалла шарйо – кхидІа долчу кхиамечу дешарна бух кхоллало цу корматаллех.

Курсо чулоцу белхан масех агІо, царах хІора агІо а тІехьажийна йу билггал долу хаарш кхиорна:

- **«Дешарна, дахарна а йешар».** Цо берашна гІо до текстах дешаран а, практически а декхарш листарехь пайдаэца, хаамийн анализан а, маьІна даккхаран а корматаллаш кхиайо, ткъа иштта гІо до йешначух хІорадийнан дахарехь пайдаэца.
- **«Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстрацеш а».** ТІехьажийна йу деталашна тІе тидам бахийтар кхиорна: берашна Іема иллюстрацеш харжа а, йан а, текстан фрагменташ суьрташца цхьаьнайало а. Цул сов, модуло шайн кегий-киншкаш йарехула кхолларалин жигаралла а меттахйоккху.

- **«Текстан анализ а, реконструкци а».** ГІо до берашна текст леррана йеша, тІе ца тоьуш болу хаамаш каро а, хиламийн а, говзаран маьІнийн дакъойн а логически тІаьхьахьалхалла меттахІотто.
- **«Цхьаьнатоха, анализ йе, вовшахтоха».** Цу модуло берашна Іамадо текстан тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш гулбан а, уьш цхьана суьрте вовшахтаса а. Бераша говзаран коьрта ойла лоху, жамІаш а, цхьаьнатохар а до, йешначух кІорггера кхетархьама.
- **«Текст тойо».** Кхузахь бераша шайна тІехь йусту редакторийн роль.

Текстехь тода дезаш долчун тидам бан Іема уьш: предложени стенгахь хийца йеза, стенгахь мелла а нийса дош лаха деза. Ишттачу балхо текст мелла а кхеташ, маьІне, къегана йо.

- **«Шаьш толлу».** Берашна Іамадо шайн жоьпийн анализ йан а, текстах шаьш нийса кхеттий хьовса а. Бераша шайна хетарг дусту масалан кепаца, гІалаташ лоху, уьш дІадоху. Иштта жим-жимма шайн кхоллало шайна тІехь тидам латтарон корматалла а, критически ойла йаран амал а.
- **1-ра класс:** «Тексте ладугІу, йеша кечло» модуль йукъайалайо.

Цуьнан коьрта Іалашо – берийн текст лерсица тІелаца хаар, озана а, элпана а йуккъера зІе чІагІйан хаар кхиор, кхидІа йолчу хенахь кхеташ а, нийса а йеша хаарна бух кхоллар. Занятешкахь бераша текстaшка ладугІу, уьш йийцаре йо, хаамашна анализ йарехь хьалхара гІулчаш йоху.

3–4 классаш: «Текстерчу хаамийн критически мах хадо Іема» блок йукъайалайо, цо кхуллу критически ойла йаран корматалла а, бакъ хаамаш харц хаамех схьакъасто хаар а.

ТІетоьхна программо чулоцу йешаран коьрта компетенцеш кхоллар комплексни кхиоран модульш:

Занятеш дІайахьаран кепаш

Занятеш интерактивни кепехь дІахьо: бераша тобанашкахь, шишша цхьаьна йа индивидуально болх бо. Иштта Іаморехь пайдаоьцу библиотекин а, мультимедийни классан а таронех (компьютерех).

Дешаран планехь курсан меттиг

«Тестан исбаьхьалла» курс йукъатоьхна урокел арахьарчу гІуллакхаллин программина, дешархошна Іаморехь гІо-накъосталлина лерина а йу. Занятеш кІиранах цкъа дІахьо. Курсан барам: 1-чу классана – 33 сахьт, 2-4 классашна – 34 сахьташ, йешаран говзалла а, текстаца болх баран корматалла кхиорехула практически занятийн дерриге а 135 сахьт.

УРОКЕЛ АРАХЬАРЧУ ГІУЛЛАКХАЛЛИН КУРСАН ЧУЛАЦАМ

І-чу класс

Модуль "Тексте ладугІу, йеша кечло"

- Чулацаман аудировани а, визуализаци а йар кхиор.
- Суьртийн тІаьхьа-хьалхаллин гІоьнца текстах кхетар.
- Йешнарг а, ладоьгІнарг а йийцаре йар.
- Хаттаршна жоьпаш далар а, шаьш хаттарш хІиттор а.
- Текстерчу диалогийн а, суьртийн а инсценировка йар.
- Визуальни материалашна а, коьртачу дешнашнашна а тІе а тийжаш, текст йуха схьайийцар.
- ЛадоьгІначу говзарийн буха тІехь шайн дийцарш кхоллар.
- БІаьран иэсана а, тидамна а лерина кхиран ловзарш.
- Байташ а, дешнаш а дешарна ловзарш.
- Иллюстрацешца а, цхьана дашах лаьттачу а йозанашца а киншкаш йар.

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

- **Киншкашна иллюстрацеш йар:** Іаьржа-кІайн суьрташна предложенийн маьІница басарш хьокху, чекхйахаза иллюстрацеш чекхйоху.
- **Киншкаш йар.** Бераш текст иллюстрацешца цхьаьнайало Іема: билггалчу кийсакашна суьрташ хоржу йа шаьш дохку.
- **Цхьаьна киншкаш йар.** Бераша хІуманийн суьрташца дешнаш цхьаьнатуху, суьрташна йаздан деза йозанаш дагалоьцу, киншкийн агІонаш нийсачу рогІехь дІахІиттайо.
- **Хиламийн хан а, меттиг а билгалйар.** Бераша текстан фрагменташ шаьш йинчу киншкин дакъошка дІанисйо – хиламаш маца а, стенгахь а хилла билгалдо.
- **Ловзар «Художник стенгахь гІалат ваьлла?».** Бераша суьрташна а, текстана а йукъахь цхьаьнацадар лоху.

Модуль "Анализ а йеш, текст йухаметтахІоттайо"

- **Коьрта предложенеш лахар а, фрагменташ схьакъастор а.** Бераша текстехь уггаре а коьрта предложенеш лоху, уьш маьІнийн дакъошка йоькъу.
- **ТІечІагІдаран масалш лахар.** Бераша текстехь шайн жамІаш тІечІагІдеш долу масалш лоху.
- **Бахьанийн-тІаьхьалонан зІенаш билгалйар.** Бераша къастадо, турпалхойн билггалчу леларша хІун хиламаш кхоьллира а, цу леларша уьш стенна тІебалийра а.
- **Турпалхойн леларийн а, характеристикийн а анализ.** Бераша турпалхойн лелар, церан синхаамаш, амалан хьаьркаш толлу.
- **Талалман корматаллаш кхиор.** Текстаца бечу балхо талламан ойла йар кхиадо: бераш Іема хаамаш тІаьхьахьалхаллица лаха, факташ йуста а, логиески жамІаш дан а.

Модуль "Цхьаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху"

- **Текстан дакъошна йуккъера зІенаш билгалйахар.** Бераша предложенеш а, абзацаш а вовшашца йусту, тІаьхьайогІучара муьлха хиламаш кхуллу билгалдо.
- **Хиламийн тІаьхьахьалхалла билгалйар а, йовзийтар а.** Бераша хиламийн къепе йухаметтахІоттайо, уггаре а мехала меттигаш билгалйо, коьртачу дешнех пайда а оьцуш, уьш моггІара йовзуьйту.
- **Персонажийн леларийн бахьанийн а, мотивийн а анализ.** Бераш кхета хьовсу турпалхоша билггалчу кепехь хІунда нисбина хиламаш, уьш иштта леларан бахьанаш хІун хилла.

- **Хаамех хьелаш довзийтарна а, царах кхеторна а пайдаэцар.** Бераш текстерчу хаарех пайдаэца хьовсу, тайп-тайпанчу дешаран йа дахаран хьелийн анализ йархьама.
- **Комплексни ойла йаран кормталлаш кхиор.** Кху модулехь берашна Іема текстан тайп-тайпана дакъош цхьаьнатоха, коьрта ойла лаха а, шайн жамІаш дан а.

Модуль " Текст тойо чулацамна а, хотІана тІехь болх"

- **Фактически гІалаташ лахар а, нисдар а.** Бераш факташ талла Іема: хаамаш кхечу хьостанашца талла, нийсадоцург каро а, нисдан а.
- **Къамелан а, стилистически а цхьаьнацадараш нисдар.** Бераш дика цааьллачун тидам бан а, мелла а нийса дош лаха а, текст кхеташ а, нийса а хилийтархьама предложенеш хийца а Іема.

Модуль "Шаьш толлу"

- **Шайн жоьпаш масалшца дустар.** Бераша шайн жоьпаш дусту масалан кепашца, цхьаьнацадараш лоху, и иштта хІунда нисделла хьовсу.
- **Нийса доцург карор а, хаамаш билгалбар а.** Бераш Іема тестехь бІостаналлаш каро, факташ талла, хаамаш билгалбаха.
- **Тестан коьрта фрагменташ лахар.** Бераш текстехь билггал шайна оьшу хаамаш болу меттигаш лаха хьовсу.

Модуль "Йеша хаар мехала хІунда ду: декхарш листа Іема"

- **Текстах дика кхетархьама хьелаш кхоллар.** Бераш текст «денйан» хьовсу: кегий сценареш дагалоцу, дийцаран эпизодаш ловзайо, турпалхоша муьлха сацамаш тІеэца тарлора дийцаре до.

2 класс

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

- **Текстана иллюстрацеш лахар.** Бераш йешначун маьІница догІу суьрташ лаха Іема. Цуьнца цхьаьна цара тидам тІебохуьйту коьртачу дешнашна а, маьІнин акценташна а.
- **Визуализацина текстийн масалш лахар.** Бераша текстехь иллюстарцеш йан мегар долу фрагменташ лоху – масала, факташ, персонажийн характеристикаш йа хІуманаш йовзийтар.
- **Турпалхойн куьцан а, характеристикийн а анализ.** Дешархоша исбаьхьаллин текстехь персонажийн васташ довзийтар лоху (ткъа Іилманан-гІарайаьллачу текстехь – хІуманийн йа хиламийн характеристикаш).

- **Иллюстрацеш йар а, кийча суьрташ схьахаржар а.** Берийн практикехь йиш хир йу шаьш суьрташ дахка йа кийча иллюстрацеш схьахаржа, текстана визуализаци йархьама.
- **Гайтаман гІирсашца болх баран корматалла кхоллар.** Бераш хаамийн а, хаза а материалаш йан Іема, текст иллюстрацешца цхьаьна а йалош.
- **Энциклопедеш кечйаран принципаш.** Берашна Іема энциклопедически статьяш муха кхуллу: текстан коьрта маьІна къастадо, хаама схьагайтархьама иллюстрацеш хоржу йа шаьш йохку, тІаккха цу жамІаца суьрташца кечйина жима энциклопеди хуьлу.
- **Дешнех пайдаэцарца исбаьхьаллин проекташ.** Бераша кхолларалли интерпретаци йархьама муьлхха а цхьа дош хоржу, цуьнан маьІнин ойла йо, визуально схьагойту – суьртехула, хормехула, басехула йа йаздаран хотІехула.
- **Дешнех лаьцна киншкин агІонаш кечйар.** Бераша хинйолчу киншкина агІонаш йо, билгалдинчу дашна кхетор а луш, исбаьхьаллин куц а далош. ХІора дешархочо текст а, сурт а цу дешан васт а, ойла а нийса схьагойтур йолчу кепара цхьаьнатуху.
- **Визуальни элементашца эксперименташ.** Бераш текстан бос, кеп, шрифт, композици хийца хьовсу.
- **Шатайпа куц дар.** Бераш киншкин шатайпа агІо дагалоцу. Кхузахь мехала ду тексто а, суьрто а вовшашна новкъарло а ца йеш, идея тІе а йузуш, синхаам кІаргбар.

Модуль "Анализ а йеш, текст йухаметтахІоттайо "

- **Коьрта фрагменташ лахар а, билгалйар а.** Бераш Іема текстехь уггаре а мехала предложенеш лаха а, уьш схьайазйан а.
- **Бахьанийн-тІаьхьалонийн зІенаш билгалйар.** Бераша къастадо хиламаш билггал иштта хІунда бу а, турпалхойн муьлхачу леларшца стенна тІе валаво а.
- **ЖамІаш дар.** Йешначун буха тІехь бераш Іема шайна хетарг схьаала: жамІаш дан, турпалхоша хІара йа важа хІунда дина, хиламаш эххар а стенна тІекхаьчна.
- **Хаттаршна анализан элементашца жоьпаш.** Цу тІедахкаршкахь текст йуха схьайийцина ца Іаш, ойла йан а йеза: факташ йуста, кхетор каро, логикех пайдаэца.
- **Тестера кІайдаргаш йузар.** Бераша йухаметтахІиттадо текстехь йукъахдитина дешнаш йа маьІнехула а, контекстехула а долу аларш.

Модуль "Вовшахтуху, анализ йо, цхьаьнатуху"

- **Хиламийн тIаьхьа-хьалхалла билгалйар.** Бераша дийцаран хронологи йухаметтахIоттайо: йуьхьанца хIун хилла, цул тIаьхьа муьлха хиламаш богIу, цхьана хиламо вукхунна хIун тIеIаткъам бина хьовсу.
- **МаьIнин кIайдаргаш дIайузар.** Берашна тIедахкарш ло, текстера масех дош йа фраза дIайаьккхина. Оьшург йукъадиллархьама, цара леррана тидам бан беза дийцаран маьIнин а, логикин а.
- **Турпалхойн амалан коьрта агIонаш билгалйахар.** Бераш леррана хьовсу турпалхошка: текстехь церан бовзийтаран, леларийн, къамелан анализ йо. Цу буха тIехь жамIаш до турпалхойн амалийн, церан леларашна тIехьа хIун лаьтта а кхета.
- **Персонажаш вовшашца йустар.** Дешархоша цхьана говзаран турпалхой вовшашца бусту, царна йукъара тера хилар а, башхаллаш лохуш.
- **Йозанан а, барта а хаамаш хIиттор.** Текстан анализ йинчул тIаьхьа, бераш шайна хетарг ала хьовсу – барта йа йозанца. Цара шайн жамIаш кечдо, шайна хетарг дуьйцу, шайн ойланаш аргументашца тIечIагIйан Iема.

Модуль "Текст тойо: чулацамна а, хотIана а тIехь болх бо"

- **Цхьалхе а, къегина а дерг.** Берашна хаьа дешан нийса маьIна хилла ца Iаш, тардина маьIна а хуьлуш хилар. Масалш тIехь уьш Iема нийса маьIна тардинчух къасто, авторо дагалаьцначух а, цуьнан хотIан башхаллех а мелла а кIорггера кхета.
- **"Хаза" дешнаш.** Дешархоша текстехь дустарш, эпитеташ, метафораш а лоху, текст тIелацарна цара тIеIаткъам муха бо а дуьйцу.
- **Турпалхой кхоллар а, бовзийтар а.** Бераша тидам тIебохуьйту авторо турпалхой церан леларшкахула а, синхаамашкахула а бовзийтарна. Тестехь «хьехамаш» карош, цара жамIаш до турпалхойн амалийн а, леларан бахьанийн а.
- **Фактически цхьаьнацадараш нисдар.** Нагахь текстехь гIалаташ йа цхьаьнацадарш делахь, бераш церан тидам бан а, нисдан а Iема.
- **Дешнийн галморзахаллаш нисйар.** Бераша нийца йоцу фразаш йа дешнийн нийса цхьаьнацадар лоху, текст мелла а кхеташ а, маьIне а хир йолчу кепара предложенеш нисйо.

Модуль "Текстах кхетаран тIегIанан мах хадабо"

- **Шечун неханчуьнца йукъаметтиг.** Кечдинчаьрца вешан жоьпаш дустуш, башхаллаш лоьхуш, уьш хIунда ду бохучух ойла йо.
- **Ойланаш йустар.** Хьовсу шаьш муха делла хаттаршна жоьпаш, кхечара муха делла. Ойланаш мичахь йекъайелла лоху, хIунда нисделла иштта.

Жоьпаш нисдо: шайн жоьпашка а, масалан жоьпашка а хьовсу, нисдан йиш йерг карадо, иштта хIунда хета, тIечIагIдо. Йалийнчу вариантийн а, шайн а жоьпийн галморзахаллаш лоху.

Модуль "Йешаро дешарехь а, хIорадийнан дахарехь а гIо до"

- **Хетарг довзийтар а, дийцаре дар а.** Йешначух шайна хетарг довзуьйту дешархоша, шайн ойланаш хезаш йовзуьйту, вовшашка ладугIу.
- **Хьехар а, хаамаш а лахар.** Нагахь текстехь цхьаъ кхеташ дацахь, бераша жоьпаш кхечу хьостанашкахь лоху – киншкашкахь, суьрташкахь, схемашкахь, справочникашкахь.
- **Истореш кхоллар а, ловзор а.** Бераша шайн истореш дагалоцу, турпалхошна йеша хаар бахьана долуш, халонаш эшош йолу, тIаккха классехь и сюжеташ ловзайо.
- **Критически ойла йар а, шаьш гIуллакх дар а кхиор.** Дийцаре дар, хаамаш лахар а, кхолларалли тIедахкарш кхочушдар а дIадоьдуш, берашна Iема текстан анализ йан а, коьртаниг билгалдаккха а, шайн жамIаш дан а.

3 класс

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

- **Кхетор оьшуш долу дешнаш а, аларш а билгалдар.** Йоьшучу хенахь бераша билгалдоху шаьш ца кхеташ долу дешнаш а, аларш а.
- **Дош тидаран дошамашца а, справочникашца а болх.** Керлачу дешнийн маьIна хаархьама, дешархой дошамашка а, справочникашка а хьовсу. Шайна оьшу хьоста харжа Iема уьш, цу тIехь оьшу хаамаш а лохуш, текстах кхин а кIоргге кхетархьама пайда а оьцуш.
- **Кхетораш дIайаздар а, масалш а.** Бераша керлачу дешан маьIна дIайаздо текста улле йа дошам тIе. Дош дика дагахь латторхьама, цара шайн масалш даладо предложенеш а хIиттош.
- **Хаамийн визуализаци.** Къаьсттана тидам тIебохуьйту довзийтаран фрагменташна – Iалам, гонахара хьал, турпалхойн васташ дийцарна. Иштта фрагмент йешча, дешархоша цунна иллюстрацеш йохку йа догIуш долу суьрташ хоржу.
- **Текст а, визуальни васт а дустар.** Бераша леррана доьшу турпалхочун васт довзийтар, цу довзийтарна догIу сурт лаха йа шаьш дилла хьовсу.
- **Киншки тIехь интерактивни элементаш кхоллар.** Белхан процессехь бераша шаьш хIиттадо тексташа хаттарш, говзарерчу цитаташна тIе а тийжаш, царна жоьпаш лоху.

- **Кхиош долу ловзаран кепехь тIедахкарш.** Программи йукъадогIу ловзаран некъаш а. Масала, «ХIаъ/ХIан-хIа» ловзарехь бераша толлу текстехь билггал болу хаамаш хилар.

Модуль "Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо"

- **Факташна йуккъера зIенаш йухаметтахIиттор.** Бераш Iема текста чуьра тайп-тайпана факташ вовшашца муха йоьзна йу тидам бан.
- **Масех фрагментан буха тIехь жамIаш дар.** Бераша текстан шиъ йа масех кийсак вовшашца йусту, йукъара цхьа жамI дан хьовсу.
- **Критически ойлайар кхиор.** Текстан анализ йеш, бераша лоху шайн хетарг тIечIагIдеш йа йухатухуш долу масалш, коьртачу дакъошна тIе тидам бохуьйту, хаамаш бакъхилар толлу.
- **ТIе ца тоьу хаамаш йухаметтахIиттор.** Нагахь текстехь цхьаъ тIе ца тоахь йа цхьаъ тIеалаза дисинехь, бераш и кIайдаргаш дIайаха хьовсу, дийцаран контекстна, коьртачу дешнашна, йукъарчу логики тIе а тийжаш.

Модуль "Цхьаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху"

- **Хиламийн тIаьхьа-хьалхалла билгалйар а, текстан структурировани а.** Бераш уггаре а мехала хиламаш билгалбан, текст маьIнин дакъошка йекъа, дийцаран некъ хIора гIулчехь гайтина план хIотто Iема.
- **Барта а, йозанан а хаамаш кхоллар.** Исбаьхьаллин а, довзаран а текстийн буха тIехь бераша доцца дийцарш, барта хаамаш, заметкаш, кхидолу аларш кечдо.
- **Бахьанийн-тIаьхьалонийн зIенаш билгалйар.** Бераш Iема тайп-тайпана хиламаш а, факташ а вовшашца муха зIе йолуш ду ган. Цкъацкъа авторо нийсса схьа ца дуьйцу бахьанаш, тIаккха дешархоша шаьш лоху уьш, эпизодаш а, дакъош а вовшашца дустуш.
- **Персонажийн леларийн, ойланийн, синхаамийн анализ.** Бераша тидам бо турпалхойн леларийн, церан гIуллакхийн, сагатдарийн.
- **Хьелаш дустаран критереш кхоллар.** Дешархоша шаьш тIеоьцу тестера тайп-тайпана хьелаш муьлхачу билгалонашца дуста мегар ду аьлла сацам.

Модуль "Текст тойо: чулацамна а, хотIана а тIехь болх"

- **Исбаьхьаллин гIирсаш билгалбар а, церан анализ а.** Бераша текстехь дустарш, эпитеташ, метафораш, олицетворенеш лоху, цу кепаша васташ а, синхаамаш а кхолларехь хIун меттиг дIалоцу билгалдо.
- **Ойланаш йовзийтарехь гIалаташ карор а, нисдар а.** Бераш текстера цхьаьнацадараш – маьIнин, логически, фактически – лаха Iема.

- **Редактировани йаран а, шаьш талларан а корматаллаш кхиор.** Цу занятешкахь берашна гІалатийн тидам бан Іемина ца Іаш, текст тойан а Іема. Кийсакашна редакци йан хьовсу уьш: нисдарийн шайн кепаш йукъайохку, баккъал а цу хийцамаша текст кхетош а, къегина а йина йа ца йина дийцаре до.

Модуль "Хаамийн критически маххадор а, текстах кхетар а"

- **Хетарг а, хьежамаш а бустар.** Дешархоша билгалдоху текстехь хІиттийна тайп-тайпана хетарш а, хьежамаш а. Церан анализ йо, аргументаш вовшашца йусту, шайн жамІаш до.
- **Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшашца бустар.** Бераш тайп-тайпана тексташ вовшашца йуста Іема: царна чохь терадараш а, башхаллаш а лоху, тайп-тайпанчу хьостанашкахь (литературни говзаршкахь, Іилманан-гІарайевллачу статьяшкахь, дешаран пособешкахь) гайтина факташ, хиламаш, довзийтарш дусту.
- **Хаамаш бакъ хилар таллар.** Бераш, массо а хІума цхьабосса тешаш тІе а ца оьцуш, и мел бакъ ду талла Іема. Цу Іалашонца уьш хьовсу дошамашка, энциклопедешка, Іаматашка а, кхийолчу справочни материалашка а.
- **Справочни литературех пайдаэцар.** Бераша тІетоьхначу хьостанашца болх караберзабо: цигахь оьшу хаамаш лоху, коьрта долчунна тІе тидам бохуьйту, хаамаш текстаца толлу.

Модуль "Текстах кхетаран тІегІанан мах хадабо"

- **Текстах кхетаран мах хадор.** Дешархой текстехула долчу хаттаршна шайн жоьпийн мах хадо Іема, нийсачу жоьпашца уьш дусту, галморзахаллаш стенгахь йу хьовсу.
- **Цхьаьнацадарийн бахьанийн анализ.** Бераша толлу шайн жоьпаш масалан кепех къаьсташ хиларан бахьана: хаттарх нийса цакхетар, хаарш ца тоьъна йа ойла йарехь гІалат дина.

Модуль "Йеша хааро дешарехь а, хІорадийнан дахарехь а гІо до"

- **Проблема лахар.** Йешаран говзалло дешархойн кхиамца проблемаш йерзо аьтто луш йолу сценареш хІиттор.
- **Текст йийцаре йар.** Йешаран процессе шовкъ кхоллар. ХІоттийначу шаблонца йешначу исбаьхьаллин произведенина барта а, йозанан а йоца рецензеш кечйар.

4 класс

Модуль "Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"

- **"Керлачу дешнийн дошам" йар.** Бераша шайн жима дошам йолайо, йоьшучу хенахь шайна нисделла цадевза дешнаш а, аларш а тIе дIа а йаздеш. Йуьхьанца цу дешнех маьIница кхета хьовсу уьш, тIаккха шаьш дош тидаран дошамца толлу, кхетор шайн дешнашца дIайаздо.
- **Керлачу дешнех пайдаэцаран масалш.** Керла дешнаш тIечIагIдархьама, дешархоша цаьрца предложенеш кхуллу.
- **Проект «Тамашийна хиламаш бастар».** Проектан гурашкахь бераша тидам бо текстехь буьйцучу тамашийначу хиламийн, царах кхетор каро хьовсу.

Тестан буха тIехь табилцаш кхоллар. Бераш хаам схьа а къастош, цунна структуризаци йан Iема, и таблицийн кепехь гойтуш (дешархойн хенан башхаллаш тидаме а оьцуш).

- **Iилманан-гIарайевллачу тексташ болх.** Бераш текстехь коьртаниг билгалдан Iема: коьрта хаамаш лоху, уьш таблицаш чу а, схемаш чу а йазбо, доцца жамIаш до, тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш вовшашца бусту.

Модуль "Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо"

- **Текстан хаамех аргументацехь пайдаэцар.** Бераша текстехь лоху шайн ойланаш тIечIагIйеш йолу факташ а, цитаташ а.
- **Факташна а, хиламашна а йуккъера зIенаш билгалйахар.** Бераша киншки тIехь буьйцучу хиламийн, персонажийн, фактийн анализ йо, уьш вовшашца муха доьзна ду хьовсу.

Модуль "Цхьаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху"

- **Бахьанийн-тIаьхьалонийн зIенех а, хиламийн тIаьхьа-хьалхаллех а кхетар.** Дешархоша исбаьхьаллин тексташ карчу хиламийн тIаьхьа-хьалхалла толлу, турпалхойн муьлхачу гIуллакхаша йа сацамаша балийна уьш билггалчу тIаьхьалоне билгалдо, хуьлучун бахьанех шайн жамIаш до.
- **Хаамийн анализ а, цхьаьнатохар а.** Бераш Iема текстан тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш цхьаьнатоха, коьрта идеяш а, факташ а билгалйаха, материалан анализан буха тIехь шайн жамIаш дан а.
- **Барта а, йозанан а аларш кхоллар.** Дешархоша, фактически хаамашна йа шайн тидамашна тIе а тийжаш, барта а, йозанан а хаамаш кечбо ладоьгIначу йа йешначу текстехула (7 предложене кхаччалц барам болуш).

Модуль "Текст тойо: чулацамна а, хотIана а тIехь болх"

- **Исбаьхьаллин суртхIотторан гIирсаш лахар а, церан анализ а.** Бераш Iема текстехь дустарш, эпитеташ, метафораш, олицетворенеш, гиперболаш а, кхийолу кепаш а лаха.
- **СуртхIотторан гIирсех кхетар.** Бераш кхето хьовсу, авторо билггал и кеп хIунда хаьржина а, йешархочунна цо муха тIеIаткъам бо а.
- **Текстехь гIалаташ карор а, нисдар а.** Занятешкахь бераша текстан анализ йо, нийса доцурш лаха Iема: маьIнин, логически, стилистически.

Модуль "Текстехь хаамийн критически маххадор"

- **Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшаца бустар.** Бераша тайп-тайпанчу текстaшкара хаамаш вовшашца бусту, терадараш, цхьаьнацадараш, бIостаналлаш лоху.
- **Цхьаьнацадараш билгалдар.** Дешархой текстехь бIостане тIечIагIдарш лаха а, царах бакъ муьлхарш ду а, шеконе муьлхарш а ду листа а Iема.
- **Бакъхиларан мах хадоран критереш кхоллар.** Бераша карайерзайо факташ талларан цхьалхе кепаш: дошамашка, справочникашка, энциклопедешка хьовсу, ткъа иштта пайдаоьцу шайна зеделлачух а, тидам хиллачух а.
- **Критически ойлайар кхиор.** Ишттачу балхо хаамийн анализ йан а, вовшашца буста а, бух болу жамIаш дан, шайн хьежам кхоллабалла а Iамаво.

Модуль "Текстах кхетаран тIегIанан маххадабо"

- **Шайн жоьпаш нийсачу жоьпашца дустар.** Занятешкахь бераша шайн жоьпаш дусту нийсачу жоьпашца.
- **Маххадоран критереш лелор.** Шайн белхан дикаллин маххадош, дешархоша пайдаоьцу хьалххе йийцаре йинчу критерех.
- **Цхьаьнацадарийн бахьанийн анализ.** Бераша толлу шайн жоьпаш масалан кепашца цхьаьна хIунда ца догIу. Бахьана уьш хаттарш нийса цакхетар хила а йа царна цхьаъ ца хууш а, йа ойла йарехь гIалатбовлар а хила тарло.

Модуль "Йеша хааро гIо до дешарехь а, хIорадийнан дахарехь а"

- **Йешаре синкIам кхоллар а, догдаийтар а.** Бераша йешар схьадоьллу хаарийн а, идейн а хьоста санна.
- **ТIе ца тоьу хаамаш билгалбахар.** Болх дIахьош, дешархой тидам бан Iема, хаттарна жоп далархьама хIун тIе ца тоьу. Ишттачу хьелашкахь уьш киншкашка, справочникашка, иллюстрацешка йа кхечу хьостанашка хьовсу.

- **Йешаран практически мехалла гайтар.** Баккъал а йа кхоьллинчу хьелийн масалш тIехь берашна го йеша хааро турпалхошна халонаш эшо а, сацамаш тIеэца а, тайп-тайпанчу дешаран а, дахаран а халонех хьалхадовла гIо деш а хилар.
- **Къамелан этикет а ларйеш, йешнарг йийцаре йар.** Тобанехь йа шишша цхьаьна дийцаре дарехь берашна Iема шайга къамел дечуьнга леррана ладогIа, шайна хетарг нийса схьаала а, шайн хьежамна аргументаш йало а.
- **Йешначу киншкех шуьйра дийцар кечдар.** Бераша барта йа йозанан дийцарш кечдо шайна хазйеллачу йешначу киншкех. Цара шайна хетарг довзуьйту, билггал хIун дара шайна цу говзарехь хазделларг олу, аналитически а, кхолларалли а корматаллаш кхиош.
- **Дукхайеза говзарш цхьаьна йийцаре йар.** Коллективни дийцаре дар дIахьо, дешархоша шайна хетарг цхьаьнаклассахошна хетачуьнца дустуш.
-

УРОКЕЛ АРАХЬАРЧУ ГIУЛЛАКХАЛЛИН «ТЕКСТАН ИСБАЬХЬАЛЛА» КУРС ДIАЛАЦАРЕХЬ ХИЛА ЛЕРИНА ЖАМIАШ

ЛИЧНОСТНИ ЖАМIАШ

Гражданско-патриотически кхетош-кхиор:

шен мехкан а, Даймехкан а дIадаханчун, карарчун, хиндолчун дакъа санна ша хихиларх кхетар;

Даймехкан истори а, культура а Iаморе синкIам ненан мотт Iаморехула кхоллар.

Ийманехь кхетош-кхиор:

адамийн йукъаметтигийн зеделларг довзар, къинхетам, безам, догдикалла гайтар карадерзо;

этически кхетамех кхетар, исбаьхьаллин говзарийн турпалхойн амалийн а, леларийн а мах хадо.

Эстетически кхетош-кхиор:

исбаьхьаллин культуре, искусствон тайп-тайпнчу кепашка ларам а, синкIам а гайта, искусствон тайп-тайпана кепаш, шен а, кхечу а къаьмнийн кхолларалле а, ламасташ а тIелацадалар, исбаьхьаллин гIуллакхаллин тайп-тайпанчу кепашкахь шен йукъаметтиг гайта кийча хила;

исбаьхьаллин литература йешаран эстетически зеделларг карадерзо.

Физически кхетош-кхиор, синхаамаш меттахь латторан могашаллин культура кхиор:

могашчу а, кхерамзачу (шена а, кхечу нахана а) а дахаран кепан бакъонаш гонахарчу хьолехь (цуьнца цхьаьна хаамийн декъехь а) ларйа;

физически а, психически а могашаллица кхоаме хила.

Къинхьегаман кхетош-кхиор:

адаман а, йукъараллин а дахарехь къинхьегаман мехаллех кхета.

Экологически кхетош-кхиор:

Іаламаца кхоме хила, текстaшкахь гайтина йолу адамийн а, дийнатийн а йукъаметтигийн чолхаллех кхета.

Іилманан довзаран мехалла:

шен довзаран синкІам, жигаралла, дІадолор, хІума довза лаар довзарехь ша гІуллакх дар кхиор.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ

Довзаран универсальни дешаран гІуллакхаш

Коьрта логически гІуллакхаш:

объекташ йуста, дустарна бух бало, текстaш йоьшучу хенахь аналогеш хІиттор;

текстaш йоьшучу хенахь толлучу факташкахь низамца догІург а, бІостаналла йерг а карор;

дешаран (практически) декхар листарехь хаамаш цатоар йукъайиллинчу алгоритман буха тІехь билгалдар;

бахьанийн-тІаьхьалонан зІенаш билгалйан, текстaш йоьшучу хенахь жамІаш дар.

Коьрта талламан гІуллакхаш:

йукъайиллинчу планаца толлучу объектан башхалла а, объекташна йуккъера зІенаш а (дакъа – дийнна, бахьана – тІаьхьало) билгалйаран чолхе боцу таллам дІабахьар;

жамІаш дан а, бинчу тидаман (зеран, йустаран, классификаци йаран, дустаран, талламан) буха тІехь тоьшаллаш далош тІечІагІдар а.

Хаамашца болх:

хаамаш схьаэцаран хьоста харжар;

билгалйинчу алгоритмаца догІуш, йукъадиллинчу хьостанехь даррехь гуш болу хаамаш карор;

хаамаш бакъ йа харц хилар шайна йа хьехархочо йукъайиллинчу талламан кепан буха тІехь талла хаар;

баккхийчийн (хьехархойн а, шайх жоп дала хан кхачазчу дешархойн дайнанойн (бакъо йолчу векалийн) а гІоьнца Интернетехь хаамаш лахарехь кхерамзалла ларйаран бакъонаш ларйар;

текстан, видео, графически, озан хаамаш дешаран декхарца догІуш кхоллар а, анализ йар а;

хаамаш бовзийта шаьш схемаш, таблицаш кхоллар.

Коммуникативни универсальни дешаран гІуллакхаш:

Хьасене хилар (тІекаре):

ойла йар довзийта хаийта, йешна тексташ йийцаре йечу хенахь синхаамаш гайтар;

шеца къамел дечуьнга ларам гайта, диалог а, дискусси а дІайахьаран бакъонаш ларйар;

хьежаман тайп-тайпана агІонаш хила тарлуш хилар къобалдар;

шен хьежам нийса а, бух балош а бовзийтар;

хІоттийнчу декхарца догІуш къамелан алар хІоттор.

Цхьаьна гІуллакхдар:

стандартни (типови) ситуацехь йукъайиллинчу планированин кепан буха тІехь йоццачу а, йеххачу а хенан Іалашонаш хІиттор (коллективни декхаршкахь дакъалацаре хьаьжжина, индивидуальни), йукъара гІулчаш а, хенаш а дІасейекъна нисйар;

цхьаьнагІуллакхдаран Іалашонах кхетар, цу Іалашоне кхачархьама гІуллакхаш дІахІиттор: ролаш йекъар, барт бар, цхьаьна бечу белхан процесс а, жамІаш а дийцаре дар;

куьйгалла дан, тІедахкарш кхочушдан, ладогІа кийча хилар гучудаккхар; шен белхан дакъа жоьпалле кхочушдар;

йукъарчу жамІе ша диллинчу декъан маххадор;

йукъайехкинчу кепашна тІе а тийжаш, цхьаьна проектни тІедахкарш кхочушдар.

Регулятивни универсальни дешаран гІуллакхаш:

Шаьш шайн вовшахтохар:

дешаран декхарш листарехь кхиамашка кхачархьама гІуллакхаш нийса дІахІиттор; хаьржинчу гІуллакхийн тІаьхьа-хьалхалла дІахІоттор.

Шаьш шайна тергам латтор:

дешаран гІуллакхаллин кхиаман/эшаман бахьанаш билгалдахар; гІалаташ дІадахархьама шайн дешаран гІуллакхаш нисдар.

Предметни жамIаш

1-4-чу классашна урокел арахьарчу гIуллакхаллин курсехула предметни жамIаш

1-ра класс – курс чекхйаьлча, дешархочунна хуур ду:

- хаттаршна шайн жоьпаш текстерчу масалшца а, цитаташца а тIечIагIадан, шайна хетачунна бух бало билггал долу тоьшаллаш а далош;
- ладоьгIначу текстех шайна хетарг ала а, хезнарг, сюжетни суьртийн тIаьхьа-хьалхаллина йа коьртачу дешнашна тIе а тийжаш, коьрта хиламаш билгал а бохуш, йуха схьадийца а;
- цадевзачу дешнийн маьIна контекстаца билгалдан, шайна дешнашца, текстерчу хьехамех пайда а оьцуш, цунах кхетам бала;
- цхьана абзаца чохь, турпалхойн леларш а, хиламаш а логически вовшах а бузуш, бахьанийн-тIаьхьалонийн зIенаш каро;
- текстан тайп-тайпана фрагменташ вовшашца йуста, хиламийн бахьанийн а, тIаьхьалонийн а анализ йан а, говзаран дакъошна йукъара зIенаш каро а;
- коьртачу дешнех пайда а оьцуш, текстерчу хиламийн тIаьхьа-хьалхалла нисйан, йешначун цхьалхе план хIотто.

2-гIа класс – курс чекхйаьлча, дешархочунна хуур ду:

- йешначунна иллюстрацеш йан оьшуш болу хаамаш текстехь лаха, йа шаьш текстан чулацам гойтуш йолу схемаш а, суьрташ а дахка;
- турпалхой а, гонахара хьал а довзуьйтуш долу коьрта хIуманаш билгалдан, уьш текстана хIиттийнчу суьрташца (иллюстрацешца) дуста;
- дешнийн нийса маьIна тардинчу маьIнехь къасто, текстехь дустарш, эпитеташ, метафораш а каро, дийцарехь церан меттигах кхета;
- текстехь фактически йа къамелан гIалаташ каро, уьш тодаран некъаш йукъадахка, текст мелла а билггал а, кхеташ а хилийтархьама;
- йешначун темехула хаарш шордархьама а, текстах мелла а кIоргера кхетархьама а тIетоьхначу хьостанашка хьовса (энциклопедешка, дошамашка, справочникашка).

3-чу классан курс чекхайаьлча, дешархочунна хуур ду:

- йешначу йа ладоьгIначу текстан буха тIехь барта а, йозанан а жамIаш дан, шайна хетачунна аргументаш а йалош, говзаран чулацамах бух болу ойла а йалош;

- текстехь пейзажаш, интерьер, гуо йа хIуманаш йовзуьйту меттигаш лохуш, церан анализ йан, шайн тидамаш текстаца буста а, довзийтаран билгалонаш йогIуш хилар гучудаккха а;
- персонажаш дашца йовзийтарна йукъара башхаллаш билгалйаха, авторо турпалхочун амал цуьнан леларшца, къамелаца, куьцаца муха гойту тергалдан;
- тестан чулацам къастамца бовзийта: барта а, йозанца а коьрта хиламаш боцца схьабийца, коьрта идеяш а, мехала агIонаш а билгал а йохуш;
- текстан хиламашна йукъара логически, бахьанин-тIаьхьалонан зIенаш, персонажийн леларш вовшаца доьзна хилар а, цара стенна тIе валаво а гучу а доккхуш, билгалйан;
- персонажаш йукъайехкинчу критерешца вовошаца йуста, церан тера хилар а, къасташ хилар а билгалдан, ткъа иштта йешначу говзарехула 4-6 предложени хир йолуш, барта а, йозанан а хаамаш хIитто;
- йешначу говзаран йукъайиллинчу кепе а хьовсуш, логически планаца материалан структура а йеш, йоцца барта йа йозанан обзор хIотто;
- авторо пайдаэцначу исбаьхьаллин суртхIотторан гIирсийн анализ йан (дустарш, эпитеташ, метафораш, олицетворенеш а, кхийолу кепаш а);
- дешнийн маьIнаш билгалдахархьма, факташ тIечIагIйархьама а, текстах дика кхетархьама а дошамех а, справочни материалех а пайдаэца;
- текстерчу хаамийн структура хIотто: таблицаш, схемаш йа интеллект-карташ дIадуза, говзарерчу масалшца шайн жоьпаш тIе а чIагIдеш;
- текстан план хIотто, и маьIнин дакъошка йекъа, йешначу йа ладоьгIначу материалан шуьйра чулацам бийца – барта санна, йозанца а;
- текстан тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш цхьаьнатоха, шайн ойланаш тIечIагйархьама, хетарг бакъдархьама йа шайн хьежамна аргументаш йалорхьама;
- текстехь балийна фактически а, маьIнин а хаамаш вовшашца буста, церан башхаллаш а, тера хиларш а дустуш;
- текстехь логика, меттан нормаш йа къамелан къегина хилар талхош долу даккхий гIалаташ каро а, нисдан а (Iамийнчу материалан гурашкахь);
- тIетоьхначу справочни литературе, энциклопедешка, Iаматашка, дошамашка хьовса Iемар ду темехула долу хаарш шордархьама а, хаамаш билгалбан а, текстан мелла а кIоргера анализ йан а.

4-чу классан курс чекхайаьлча, дешархочунна хуур ду:

- таблица йузуш, текстан хаамийн структура хIотто;
- текстера масалшца жоп тIечIагIдан;
- маьIнин дакъошка йекъна йоцчу текстан план хIотто;
- йешна/ладоьгIна текст йуьззана йа хаьржина схьайийца;
- текстан хиламашна йукъа зIе хIотто;
- текстан тайп-тайпанчу дакъошкара хаамаш цхьаьнатоха, шайн ойланаш тIечIагйархьама, хетарг бакъдархьама йа шайн хьежамна аргументаш йалорхьама;
- текстан хаамаш вовшашца буста, дуьхьалхIитто;
- йалийнчу темина говзаран чулацамца йогIуш йешначу/ладоьгIначу текстехула барта а, йозанан а аларш хIитто (6 предложенел кIезиг йоцуш);
- текстехь исбаьхьаллин суртхIотторан гIирсаш схьакаро (дустар, эпитет, метафора, олицетворени);
- барта а, йозанан кепехь а йешначу говзаран боцца а, кхачам боллуш а отзыв кхоллар, йеллачу кепах пайда а оьцуш.
- ойланаш йовзийтарца а, къамелан хотIаца а, къамелан оьздангаллин норманаш ларйарца а доьзна долу маьIне гIалаташ(Iамийначун гурашкахь);
- использовать справочную литературу для получения дополнительной информации.
- хаарш шордархьама, справочни литературах пайда эца.

ТЕМАТИЧЕСКИ ПЛАНИРОВАНИ

1 КЛАСС

№ п/п	Дешаран предметан дакъойн а, теманийн а цIерш	Сахьт ийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гIуллакхан характеристика
Модуль 1. Тексте ладугIу, йеша кечло				
1.1	Тексте ладугIу, суьртийн тIаьхьа-хьалхалла билгалйо	4	Чулацаман аудировани а, визуализаци а йар кхиор. Суьртийн тIаьхьа-хьалхаллин гIоьнца текстах кхетар. Йешнарг а, ладоьгIнарг а йийцаре йар. Хаттаршна жоьпаш далар а, шаьш хаттарш хIиттор а. Текстерчу диалогийн а, суьртийн а инсценировка йар. Визуальни материалашна а, коьртачу дешнашнашна а тIе а тийжаш, текст йуха схьайийцар	Текст аудиально тIелоцу. Тексте ла а дугIий, цуьнан чулацаман визуализаци йо. Тексте ла а дугIуш, цуьнца цхьаьна цуьнан чулацаман ойла йо, суьртийн тIаьхьа-хьалхаллех пайда а оьцуш. Тексте ла а дугIуш, йуха а дага а лоцуш, цуьнан чулацаман ойла йо, лерсица тIелаьцначул тIаьхьа суьртийн тIаьхьа-хьалхаллех пайда а оьцуш. Тексте ла а дугIий, цуьнан чулцаман ойла йо, хIуманийн

				суьртех пайда а оьцуш (суьртийн тIаьхьа-хьалхалло текстан логика гойту). Хьехархочо йешна текст тобанашкахь йийцаре йарехь дакъалоцу. ЛадоьгIначу текстехула долчу хаттаршна жоьпаш ло. Тобанехь болх: цхьа дош буха а йаздеш, суьртийн киншкаш кхуллу. БIаьран иэс а, тидам а кхиош долчу ловзаршкахь дакъалоцу. Дешнаш а, дешдакъош а дешарца доьзначу ловзаршкахь дакъалоцу.
1.2	Диалогийн сурт хIоттадо	2	БIаьран иэсана а, тидамна а лерина кхиран ловзарш. Байташ а, дешнаш а дешарна ловзарш. Иллюстрацешца а, цхьана дашах лаьттачу а йозанашца а киншкаш йар	Тексте ла а дугIуш, диалог хилар билгалдо. Текстера диалог йухайуьйцу, коьрта маьIна лар а деш.
1.3	Хезнарг дуьйцу	2	ЛадоьгIначу говзарийн буха тIехь шайн дийцарш кхоллар	Хезначу текстан чулацамца хаттарш кечдо. Хезна йолу текст сюжетни суьртийн серегахула йа хIуманийн суьртийн тIаьхьа-хьалхаллехула йухаметтахIоттайо. Хезна йолу текст коьртачу

				дешнашца йухаметтахIоттайо. Хьехархочо йа дас-нанас йешначу киншкехула барта дийцар кечдо
Модулехула дерриге а		8		
Модуль 2. ***Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту***				
2.1	Киншкаш-цуьргашна иллюстрацеш йар	3	Киншкашна иллюстрацеш йар	Суьртана бухахь йолчу предложенин чулацаме хьаьжжана, Iаьржа-кIайн суьрташ басаршка дерзадо: предложенехь гайтина билггал болу хаамаш лоху. Иллюстрацина бухахь йолчу предложенин чулацамна тIе а тевжаш, чекх ца йаьлла иллюстрацеш чекхйоху: предложенин чулацаман хаамашна тIе а тевжаш, билггала хаамаш лоху.
2.2	Киншкаш йо	2	Киншкаш йар	Йалийнчу кепаца дийцаран чулацам гойтуш долу суьрташ долу кегий киншкаш а, текстан кегий фрагменташ йолу асанаш а

				йо: хIора аса суьртаца йузу. Масалан кепаца кегий киншкаш йо, хIора агIонехь йазйина текстан йоцца фрагмент а, иллюстрацина йитина меттиг а йолуш; текстан хIора фрагментана луш къаьстинчу суьртийн-иллюстрацийн гулар йу: хIора иллюстрацина шен меттиг карайо. Тобанан киншка йо: дешнаш а, суьрташ а дусту; предложенеш а, сюжетни суьрташ а дусту; дешнийн гуларех сюжетни суьрташна буха йазйан предложенеш хIиттайо.
2.3	Киншка цхьаьна йо!	2	Хиламийн хан а, меттиг а билгалйар. Цхьаьна киншкаш йар. Ловзар «Художник стенгахь гIалат ваьлла?»	Нийсса текстехь гайтинчу хиламан хан а, меттиг а билгалйо. Текст шаьш йинчу киншканийн оьшучу декъехь дIанисйо. «Художник стенгахь гIалатваьлла?» ловзарехь дакъалоцу.
Модулехула дерриге а		7		
Модуль 3. Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо				

3.1	Йоьшу, жамIаш до	2	Коьрта предложенеш лахар а, фрагменташ схьакъастор а. Бахьанийн-тIаьхьалонан зIенаш билгалйар. Талламан корматаллаш кхиор	Оьшуш йолу предложени текстехь лоху, билггал йолу кийсак схьайазйо. ЧIагIдар тIечIагIдеш долу масалш лоху.
3.2.	Йоьшу, текстехь масалш лоху	2	ТIечIагIдаран масалш лахар. Турпалхойн леларийн а, характеристикийн а анализ	Текстан цхьана абзацехь болчу хааман буха тIехь цхьалхе бахьанин-тIаьхьалонан зIенаш билгалйоху. Билггалчу характеристикина догIуш долу турпалхочун масалш лоху.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 4. Цхьанатуху, анализ йо, вовшахтуху				

4.1	Йеша а йоьшуш, хиламийн бахьана билгалдо!	2	Текстан дакъошна йуккъера зIенаш билгалйахар. Хиламийн тIаьхьахьалхалла билгалйар а, йовзийтар а. Комплексни ойла йаран кормталлаш кхиор	Хиламийн бахьана хаархьама, текстан тайп-тайпанчу дакъойн фрагменташна йуккъера зIе билгалйоккху. Текстехь бийцинчу хиламийн тIаьхьа-хьалхалла билгалйо, коьртачу дешнех пайда а оьцуш, тестан коьртачу хиламашна лоьмарш а хIиттош. Хиламийн а, текстерчу персонажийн леларийн а бахьанаш билгалдо.
4.2	Иштта хIунда нисделла? Леррана йоьшу!	1	Персонажийн леларийн бахьанийн а, мотивийн а анализ Хаамех хьелаш довзийтарна а, царах кхеторна а пайдаэцар	Текстерчу хаамах пайда а оьцуш, тIедилларехь йукъадиллина хьал дуьйцу.
Модулехула дерриге а		3		
Модуль 5. Текст тойо чулацамна а, хотIана тIехь болх				
5.1	Хаарийн дуьненахь детективаш	2	Фактически гIалаташ лахар а, нисдар а	Текстехь баккъал а долу гIалаташ лоху. Уьш нисдаран некхаш дуьйцу.
5.2	Турпалхошна гIиллакхе хила гIо де!	2	Къамелан а, стилистически а цхьаьнацадараш нисдар	Текстехь къамелан гIиллакх дохийна меттигаш а лохий, и кхачамбацар дIадаккхаран некъаш дуьйцу.

Модулехула дерриге а		4		
Модуль 6. Шаьш толлу				
6.1	Текст йовза Іема, шаьш толлу	2	Шайн жоьпаш масалшца дустар. Тестан коьрта фрагменташ лахар	Текстехула хаттаршна шайн жоьпаш дусту далийнчу масалан жоьпашца. ТІедиллар кхочушдан оьшуш болу хаама чохь болчу текстан фрагменте хьовсу.
6.2	Тидаме хила Іема. ТІедахкарш толлу.	1	Нийса доцург карор а, хаамаш билгалбар а	Шайн жоьпан а, масалан жоьпан а цхьаьнацадар шаьш толлу.
Модулехула дерриге а		3		
Модуль 7. Йеша хаар мехала хІунда ду: декхарш листа Іема				
7.І	Текстан гІоьнца хало листаран агІо лоху	2	Текстах дика кхетархьама хьелаш кхоллар	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна йеша хаар бахьанехь турпалхошна халачу хьолах хьалхабовла некъ карош болчу текстийн чулацам. Текстехь болчу хаамех пайда а оьцуш, халачу хьолера арабовла некъ карабо.
Модулехула дерриге а		2		
ТІаьхьало		2		

ПРОГРАММЕХУЛА САХЬТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ	33		

2 КЛАСС

Модуль 1. Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту				
№ п/п	Дешаран предметан дакъойн а, теманийн а цIерш	Сахьтийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гIуллакхан характеристика
1.1	Иллюстрацеш йолу книга кхоллар	3	Текстана иллюстрацеш лахар. Визуализацина текстийн масалш лахар. Турпалхойн куьцан а, характеристикийн а анализ. Иллюстрацеш йар а, кийча суьрташ схьахаржар а	Йукъайехкинчу иллюстрацешна йукъара, текстехь йийцинчу деталашца йогIуш, нийсса тера хир йерш хоржу. Текстан фрагменташна иллюстрацеш йо: текстехь буьйцу билггал болу хаам лоху. Исбаьхьаллин текстехь турпалхочун васт довзийтар лоху. Иллюстрацеш хоржу йа шаьш йешначу йа шайна хезначу текстана иллюстрацеш кечйо. Iилманан-гIарайаьллачу текстехь объект йовзийтар лоху. Иллюстрацеш хоржу йа

				шаьш йешначу йа шайна хезначу текстана иллюстрацеш кечйо.
1.2	«Вай – архитекторш ду «ХIун йу? Мила ву?» энциклопедин»	2	Гайтаман гIирсашца болх баран корматалла кхоллар. Энциклопедеш кечйаран принципаш. Визуальни элементашца эксперименташ	Иллюстрацеш кхолларна мехала долу дешнаш лоху текстехь. Текстана тIе а тийжаш, жима-энциклопедин статьяна иллюстраци кхуллу. «ХIара хIун йу? ХIара мила ву?» иллюстрированни жима-энциклопедина статья кечйо.
1.3	Дешнех лаьцна киншка кхуллу	3	Дешнех пайдаэцарца исбаьхьаллин проекташ. Дешнех лаьцна киншкин агIонаш кечйар. Шатайпа куц дар	Дошаман статья йоьшуш, дош толлу. Проектана хаьржинчу дашан масалш долу предложенеш лоху Iаматашкахь а, классал арахьарчу йешаран киншкашкахь а. Хаьржинчу дашна лерина йолу киншкн агIо исбаьхьаллин кечйо. Кечйинчу агIонан презентацина кечам бо. «Дешнийн киншка» — коллективни проектан жамI – цхьаьана кхочушйечу проектехь дакъалоцу.
Модулехула дерриге а		8		

Модуль 2. Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо				
2.1	Текстехь дош хIун ала гIерта кхета.	2	Коьрта фрагменташ лахар а, билгалйар а. Бахьанийн-тIаьхьалонийн зIенаш билгалйар. ЖамIаш дар	Къамелехь наггахь бен ца нислучу дешнех кхетор лоху текстехь. ДукхамаьIнаш долу дош а, текстехь и лелоран маьIна а вовшашца дусту. Текстехь фразеологизм а лохий, текстан буха тIехь цунан маьIна билгалдо.
2.2	Йеша а йоьшуш, жамIаш до	2	Тестера кIайдаргаш йузар. Хаттаршна анализан элементашца жоьпаш	Текстехь болчу хаамийн буха тIехь цхьалхе жамIаш до. Текстан чулацамехула, шайн цхьалхе а, чолхе доцу а маьIна дан дезачу хаттаршна жоьпаш ло. Абзацехь болчу хаамна тIе а тийжаш, текстера кIайдаргаш дIайузу.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 3. Вовшахтуху, анализ йо, цхьаьнатуху				
3.1	Хиламийн тIаьхьа-хьалхалла билгалйо, текстан план хIоттайо	2	Хиламийн тIаьхьахьалхалла билгалйар. МаьIнин кIайдаргаш дIайузар. Йозанан а, барта а хаамаш хIиттор	Текстехь бийцаре бечу хиламийн тIаьхьа-хьалхалла билгалйо. Текстан хаттаран планехь кIайдаргаш нийсачу логико-маьIнин структурех пайда а оьцуш, дIайузу. Планан пункташ кхуллу.

				Текстан номинативни планехь кІайдаргаш нийсачу логико-маьІнин структурица дІайузу. Планан пункташ кхуллу
3.2	Іамор а, дустар а	2	Турпалхойн амалан коьрта агІонаш билгалйахар. Персонажаш вовшашца йустар	Говзаран турпалхочун амалан хьаьркаш билгалйо. Йалийнчу критерешца цхьана дийцаран турпалхой вовшашца бусту.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 4. Текст тойо: чулацамна а, хІотІана а тІехь болх бо				
4.1	Текстехь хаза дешнаш а, дустарш а лоху	2	Цхьалхе а, къегина а дерг. "Хаза" дешнаш. Турпалхой кхоллар а, бовзийтар а	Дош нийсачу а, тІедерзийнчу а маьІнехь лелоран масалш лоху. Текстехь исбаьхьалилн кепаш йевза (дустарш, эпитеташ). Уьш лелор шен метта хиларх кхетаво (Іамийнчун контекстехь). Текстехь турпалхой а, церан синхаамаш а гайтаран кепаш лоху.
4.2	Автор стенгахь галваьлла?	2	Фактически цхьаьнацадараш нисдар	Текстехь фактически гІалаташ дуй хьовсуш толлу, хила тарлуш долу нисдарш дуьйцу.

4.3	Дешнашкахь гІалаташ лоху	2	Дешнийн галморзахаллаш нисйар	Предложенийн а, аларийн а структурехь гІалаташ лоху, нисдаран шайн кепаш йалайо (Іамийнчун гурашкахь)
Модулехула дериге а		6		
Модуль 5. Текстах кхетаран тІегІанан мах хадабо				
5.1	Текст а къастайо, шаьш а толлу	3	Шечун неханчуьнца йукъаметтиг.	Текстехула хаттаршна шайн жоьпаш дусту далийнчу масалан жоьпашца, цуьнца цхьаьна шайн даьржина жоьпаш дусту йалийнчу кепашца а. ДІасатаІарш билгалдоху, церан бахьанаш билгалдо (цхьаьна дийцаре дар дІадахарехь). ТІедиллар кхочушдан оьшуш болу хаам чохь болчу текстан фрагментана тІетийжа.
5.2	Текст йоьшу, шайн хаттарш талла Іема	3	Ойланаш йустар.	Талламан болх дІахьо, толлу. Шайн жоьпашна а, хаттаршна стандартни жоьпашна а йукъахь долу цхьаьнацадар шаьш билгалдоккху.
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 6. Йешаро дешарехь а, хІорадийнан дахарехь а гІо до				

6.1	Текст – вайн гIоьнча! Хало цхьаьна луьсту.	2	Хетарг довзийтар а, дийцаре дар а. Хьехар а, хаамаш а лахар. Истореш кхоллар а, ловзор а.	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна чохь йеша хаар бахьанехь турпалхошна халонех чекхбовла аьтто хилар гойтучу текстийн чулцамаш. Текстехь болчу хаамах пайда а оьцуш, халачу хьолах хьалхабовла некъ карабо. Iаморан декхарца богIуш болу хаамаш схьаэцархьама, тIетоьхна справочни литературех пайдаоьцу
6.2	Йешнарг йовзуьйту!	2	Критически ойла йар а, шаьш гIуллакх дар а кхиор.	Киншкин чулацамехь лела хаьа чулацамах, билгалдарех, дешхьалхенах а, догIанах а пайда а оьцуш. ЛадоьгIна а, йешна а йолу тесташ йийцаре йеш дакъалоцу, къамелан этикетан бакъонаш а ларйеш. Йешначу кигшкех лаьцна доцца барта дийцар йаздо.
Модулехула дерриге а		4		
ТIаьхьало		2		
ПРОГРАММЕХУЛА САХЬТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ		**34**		

3 КЛАСС

№ п/п	Дешаран предметан дакъойн а, теманийн а цIерш	Сахьтийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гIуллакхан характеристика
Модуль 1. ***"Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту"***				
1.1	Мотт таллархой: керлачу дешнийн дошам	2	Кхетор оьшуш долу дешнаш а, аларш а билгалдар. Дош тидаран дошамашца а, справочникашца а болх. Кхетораш дIайаздар а, масалш а	«Тхуна хьалха девзаш ца хилла дешнаш» дошам кхолларан кепех пайдаоьцу: шайн маьIна кхетон дезаш долу дешнаш билгалдоху; дош тидаран дошамехь дошаман статья йоьшу, цуьнан чулацаман а, структурин а башхаллаш толлу; киншкин агIонехь дешан лексически маьIна дIайаздо; и дош лелочу предложенийн масалш лоху. Индивидуальни болх: дошам кхоллархьама 3-4 дош схьахоржу, схьахаьржина материал кечйо.
1.2	Суьрташ долу книга кхоллар.	3	Хаамийн визуализаци. Текст а, визуальни васт а дустар.Киншки тIехь интерактивни элементаш кхоллар	Текстехь меттиг (пейзаж) йуьйцу кийсак лоху, цунна иллюстрацеш лоху йа текстехь меттиг йовзийтаран фрагменташна шаьш иллюстрацеш кечйо. Текстехь интерьер йуьйцу фрагмент

				лоху, цунна иллюстрацеш лоху йа текстехь интерьер йовзийтаран фрагменташна шаьш иллюстрацеш кечйо. Текстехь турпалхочун протрет лоху. Дешнийн а, визуальни а портреташна йуккъехь цхьаьнацадарш лоху (йалийнчу иллюстрацех пайда а оьцуш). Текстехула хаттарш а, царна жоьпаш а долуш киншкин агIо кхуллу. Текстан фрагментаца хаттарна жоп тIечIагIдо.
1.3	Текстехь бакъдерг билгалдар: «ХIаъ йа хIан-хIа?» ловзар	1	Кхиош долчу ловзаран кепехь тIедахкарш	«ХIаъ йа хIан-хIа» ловзарехь дакъалоцу, текстехь белла хамаш цигахь буй а бац билгалдо.
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 2. Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо				
2.1	Йоьшу, жамIаш до		Факташна йуккъера зIенаш йухаметтахIиттор. Масех фрагментан буха тIехь жамIаш дар. Критически ойлайар кхиор. ТIе ца тоьу хаамаш йухаметтахIиттор.	Текстехь йалийнчу 2-3 факта йуккъера зIе билгалйо. Текстехь йалийнчу шина фактан буха тIехь цхьалххе жамIаш кечдо (дешначун/хезначун буха тIехь)
Модулехула дерриге а		2		

Моуль 3. Цхьанатуху, анализ йо, вовшахтуху				
3.1	Хиламийн тIаьхьа-хьалхалла билгалйо, текстан план хIоттайо	2	Хиламийн тIаьхьа-хьалхалла билгалйар а, текстан структурировани а. Барта а, йозанан а хаамаш кхоллар	Йешначу текстехь хиламийн тIаьхьа-хьалхалла билгалйоккху. Текстан маьIнин дакъош схьакъастадо. Планан хIора маьIнин декъана анализ йо. Йешначу йа хезначу текстан цхьана маьIнин декъан чулацам йозанехь бовзуьйту. Йешначу йа хезначу исбаьхьаллин а/йа хаамийн а текстан масех маьIнин декъан чулацам барта йа йозанан аларш хIитторехь бовзуьйту.
3.2	ХIун стенца доьзна ду: дийцарехь зIенаш лоху вай!	3	Бахьанийн-тIаьхьалонийн зIенаш билгалйар. Персонажийн леларийн, ойланийн, синхаамийн анализ. Хьелаш дустаран критереш кхоллар	Исбаьхьаллин текстехь болчу хиламашна а, эпизодашна а йуккъера зIе билгалйо. Текстехь ца хьахийначу хиламийн бахьана билгалдархьама, текстан тайп-тайпанчу дакъошкарчу факташна йуккъера зIе билгалйоккху. Тестан персонажийн леларшна, ойланашна, синхаамашна йуккъера зIе билгалйо. Текстехь буьйцучу хиламаш вовшашца бустаран бух шаьш хоржу. Текстан персонажаш

				а, церан леларш а дустарна бух шаьш хоржу (масала, терадарехула а, къастамехула а). Хаамийн текстехь болчу тайп-тайпанчу хиламашна йуккъера зIе билгалйоккху: бахьанаш а, тIаьхьалонаш а билгалйо.
Модулехула дерриге а		5		
Модуль 4. Текст тойо: чулацамна а, хIотIана а тIехь болх бо				
4.1	Дешнашца ловзу: синкIоме дустарш, хаза довзийтар а, хIуманех Iаламатечу кепехь туьйранийн турпалхой хилар лоху	1	Исбаьхьаллин гIирсаш билгалбар а, церан анализ а	Текстехь исбаьхьаллин вастхIотторан гIирсаш лоху (дустар, эпитет, олицетворени).
4.2	Текстехь гIалаташ лоху	3	Ойланаш йовзийтарехь гIалаташ карор а, нисдар а. Редактировани йаран а, шаьш талларан а корматаллаш кхиор	Идея гайтарх хьакхалуш текстехь гIалат далийна меттиг билгалйо (семантически, логически, фактологически, лингвистически а, и этически а). Шайн дешнашца гIалатан маьIна дуьйцу (шайн долчу хаарийн гурашкахь). Текст нисйаран кепаш хоржу. Текстехь лоху текстан лингвистически

				структурехь хьакхалуш долу гIалат далийтина меттиг (мотт, грамматика, орфографи, пунктуаци). Шайн дешнашца гIалатан маьIна дуьйцу (Iамийнчун гурашкахь). Текст нисйаран кепаш хоржу.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 5. Хаамийн критически маххадор а, текстах кхетар Iема				
5.1	Тайп-тайпанчу текстийн хаамаш йух-йуххехIиттабо	3	Хетарг а, хьежамаш а бустар. Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшашца бустар	Цхьана текстехь гайтина шина кепара хетарг вовшашца дусту. Къаьстинчу текстaшкахь гайтина ши хьежам вовшашца бусту. Справочникан текстан а, некъан йозанийн а хаамийн фрагменташ вовшашца йусту.
5.2	Хаамаш бакъхилар талларан некъах пайдаоьцу	2	Хаамаш бакъ хилар таллар. Справочни литературех пайдаэцар	Текстан хаамаш бакъхилар толлу дошаман статьях, энциклопедех, Iаматех пайда а оьцуш. Исбаьхьаллин текстан турпалхочун дешнаш билгалдахархьама оьшучу справочни литературех пайдаоьцу.
Модулехула дерриге а		5		
Модуль 6. Текстах кхетаран тIегIанан мах хадабо				
6.1	Текстана тIедиллар	3	Тестах кхетаран мах хадор	Текстехула хаттаршна шайн жоьпаш дусту далийнчу масалан

	кхочушдо. Шаьш шайн талла Іема			жоьпашца, цуьнца цхьаьна шайн даьржина жоьпаш дусту йалийнчу кепашца а. Даьржинчу жоьпийн мах хадоран критерех пайдаоьцу. ДІасатаІарш билгалдоху, церан бахьанаш билгалдо (тобанехь дийцаре дар дІадахарехь). ТІедиллар кхочудан оьшуш болу хаам чохь болчу текстан фрагментана тІетийжа.
6.2	Текстана тІедиллар кхочушдо. Шаьш толлу	3	Цхьаьнацадарийн бахьанийн анализ	Талламан болх дІахьо, толлу. Шайн жоьпашна а, хаттаршна стандартни жоьпашна а йукъахь долу цхьаьнацадар шаьш билгалдоккху.
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 7. Йеша хааро дешарехь а хІорадийнан дахарехь а гІо до				
7.1	Текстан гІоьнца хало листаран агІо лоху	2	Шайна чохь дешархошна хьалхІуьттуш йолу халонаш листа гІо билггал йеша хааро деш долчу сценарийн проекташ хІиттор	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна чохь йеша хаар бахьанехь турпалхошна халонех чекхбовла аьтто хилар гойтучу текстийн чулацамаш. Текстехь болчу мехалчу хаамах пайда а оьцуш, халачу хьолах хьалхабовла некъ карабо.
7.2	Йешнарг йийцаре	2	Йешаран процессе синкІам кхоллар.	ЛадоьгІна а, йешна а йолу тесташ йийцаре йеш дакъалоцу, къамелан этикетан

	йо		Билгалйинчу кепаца догIуш, йешначу литературни говзарх доцца барта а, йозанан а хетарг кечдар	бакъонаш а ларйеш. Йешначу говзарна билгалйинчу кепаца йоцца барта а, йозанан а рецензеш йазйо.
Модулехула дерриге а		4		
ТIаьхьало		2		
ПРОГРАММЕХУЛА САХЬТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ		34		

4 КЛАСС

№ п/п	Дешаран предметан дакъойн а, теманийн а цIерш	Сахьтийн барам	Программин чулацам	Дешархойн гIуллакхан характеристика
Модуль 1. Шайн куьйга киншкаш йо: текст а, иллюстраци а леррана толлу, суьрташца йусту				
1.1	Керлачу дешнийн дошам кхоллар	2	"Керлачу дешнийн дошам" йар. Керлачу дешнех пайдаэцаран масалш	«Йоьшучу хенахь Iеминчу керлачу дешнийн дошам» киншка кхолларан кепех пайдаоьцу: дешнаш теманашца доькъу; дош тидаран дошамехь дешан маьIна билгалдо; кнтекстехь а, дош тидаран дошамехь а лешан маьIна дусту; дошамехь делла дешан лексически маьIна дIайаздо; йалийнчу текстaшкахь дешнаш

				лелоран масалш гулдо; схьакъастийна материал кечйо.
1.2	Проект «Таблица хIоттайо»	2	Тестан буха тIехь таблицаш кхоллар. Iилманан-гIарайевллачу текстaшца болх	Йешначу Iилманан-гIарайаьллачу материалан буха тIехь таблицаш хIиттайо: текстехь Iилманан хаамаш карабо; хаамна структуировани йаран бух буьйцу; хаамна структуировани йо; таблица кечйо (Iамийнчун гурашкахь а, хенан башхаллаш тидаме эцарца а)
1.3	Проект: «Тамашийна хиламаш бастар» киншка кхуллу	3	Проект «Тамашийна хиламаш бастар»: текстан синкIомечу кийсакашкахь тамашийнчу хIуманийн къайленаш карайо	Хиламах кхетор долчу текстан фрагментехь хаамаш лоху. Киншкин агIо исбаьхьаллин кепехь кечйо. Кечйинчу агIонан презентаци кечйо. «Тамашийна хиламаш бастар» - йукъарчу проектан жамI – йукъара киншка кечйарехь дакъалоцу.
Модулехула дерриге а		7		
Модуль 2. Анализ а йеш, текст йухаметтахIоттайо				
2.1	Йоьшу, жамIаш до (Йеша а йоьшуш, жамIаш до)	1	Текстан хаамех аргументацехь пайдаэцар. Факташна а, хиламашна а йуккъера зIенаш билгалйахар	Цхьалхе жамIаш кечдо. Текстехь долчу цхьана чIагIдарх кхеторхьама, текстан билггалчу декъера хаамех пайдаоьцу.
Модулехула дерриге а		1		
Модуль 3. Цхьаьнатуху, анализ йо, вовшахтуху				

3.1	Йешар а, довзаран дийцарехь факташна йукъахь йолчу уьйрах (зІенах) кхетар а.	2	Бахьанийн-тІаьхьалонийн зІенех а, хиламийн тІаьхьа-хьалхаллех а кхетар	Іилманан-гІарайаьллачу текстеь йалийнчу факташна йукъахь йолу зІе билгалйо. Текстан тайп-тайпанчу дакъош йукъара хаамаш чІагІдаран тоьшалла далорхьама цхьаьнатуху.
3.2	Йоьшу, исбаьхьаллин текстехь хиламаш вовшашца муха боьзна бу къастадо	2	Хаамийн анализ а, цхьаьнатохар а. Барта а, йозанан а аларш кхоллар	Исбаьхьаллин текстан авторо бовзийтинчу хиламашна йуккъера вовшашаца зІе билгалйоккху. Билгалйинчу темина барта а, йозанан а аларш хІиттадо, исбаьхьаллин текстан чулцамах пайда а оьцуш (7 предложенел кІеззиг а йоцуш)
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 4. Текст тойо: чулацамна а, хІотІана а тІехь болх бо				
4.1	Дийцарехь хаза алараш лоху: дустарш, къегина довзийтар, къайладаьхьна васташ	2	Исбаьхьаллин суртхІотторан гІирсаш лахар а, церан анализ а. СуртхІотторан гІирсех кхетар	Текстехь исбаьхьаллин гайтаран гІирсаш билгалбоху (дустар, эпитет, метафора, олицетворени). Текстехь суртхІоттаран-гайтаран меттиг а йовзуьйтуш (Іамийнчу материалан гурашкахь, дешархойн хІума дІалацаран хенан башхалллаш тидаме а оьцуш)

4.2	Текстехь гIалаташ лоху	2	Текстехь гIалаташ карор а, нисдар а	Текстехь чулацамца а/йа къамелан карчамца а гIалаташ дина меттигаш билгалйо. Шайн дешнашца гIалатан маьIна дуьйцу (Iамийнчун гурашкахь). Текст нисйаран кепаш хоржу.
Модулехула дерриге а		4		
Модуль 5. Текстехь болчу хааман критически маххадо Iема				
5.1	Тайп-тайпана бакъдерш стенца тера ду а, стенца къаьсташ ду а хьовсу	3	Тайп-тайпанчу хьостанашкара хаамаш вовшаца бустар. Цхьаьнацадараш билгалдар	Йеллачу критерешца цхьана йа масех текстера хаамаш вовшашца бусту. Вовшах къаьсташ хаамаш болчу текстан фрагменташ лоху. Вовшах къаьсташ хаамаш болчу шина текстан фрагменташ лоху.
5.2	Текстехь хаамийн бIостаналла лоху	3	Бакъхиларан мах хадоран критереш кхоллар. Критически ойлайар кхиор	Вовшашна бIостане болу хаамаш чохь болчу текстан фрагменташ лоху. Вовшашна бIостане болу хаамаш чохь болчу шина текстан фрагменташ лоху. Луш болчу текстан хаамашкахь бакъдерг хиларан мах хадоран схьакховдийнчу критерех пайдаоьцу
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 6. Текстах хаамийн критически маххадабо				
6.1	Текстана тIедиллар кхочушдо. Шаьш шайн	3	Шайн жоьпаш нийсачу жоьпашца дустар.	Текстехула хаттаршна шайн жоьпаш дусту далийнчу масалан жоьпашца, цуьнца

	талла Іема		Маххадоран критереш лелор	цхьаьна шайн даьржина жоьпаш дусту йалийнчу кепашца а. Даьржинчу жоьпийн мах хадоран критерех пайдаоьцу. Цхьаьнацадараш билгалдоху, цхьаьнацадарийн бахьанаш билгалдо (цхьаьна йийцаре йар дІадахарехь). ТІедиллар кхочудан оьшуш болу хаам чохь болчу текстан фрагментана тІетийжа.
6.2	Текстана тІедиллар кхочушдо. Шаьш толлу	3	Цхьаьнацадарийн бахьанийн анализ	Талламан болх дІахьо, толлу. Шайн жоьпашна а, хаттаршна стандартни жоьпашна а йукъахь долу цхьаьнацадар шаьш билгалдоккху.
Модулехула дерриге а		6		
Модуль 7. Йеша хааро дешарехь а хІорадийнан дахарехь а гІо до				
7.1	ГІуллакхан маьІнех кхета, текстехь жоп карош	2	Йешаре синкІам кхоллар а, догдаийтар а. ТІе ца тоьу хаамаш билгалбахар. Йешаран практически механлла гайтар	Тобанашкахь бийцаре бо, шайна чохь йеша хаар бахьанехь турпалхошна халонех чекхбовла аьтто хилар гойтучу текстийн чулцамаш. Текстехь болчу хаамах пайда а оьцуш, халачу хьолах хьалхабовла некъ карабо. Практически декхар кхочушдан текстехь хІун тІе ца тоьу билгалдо.

7.2	Йешнарг йийцаре йо	2	Къамелан этикет а ларйеш, йешнарг йийцаре йар. Йешначу киншкех шуьйра дийцар кечдар. Дукхайеза говзарш цхьаьна йийцаре йар	ЛадоьгІна а, йешна а йолу тексташ йийцаре йеш дакъалоцу, къамелан этикетан бакъонаш а ларйеш. Шайн йешаран гуо нийсархошца бийцаре бо. Йешначух лаьцна шуьйра барта а, йозанан а хетарг кечдо.
МОДУЛЕХУЛА ДЕРРИГЕ А		4		
ТІаьхьало		2		
ПРОГРАММЕХУЛА САХЬТИЙН ЙУКЪАРА БАРАМ		34		